

УДК 378.126.013.42:37.017.92

О. М. Власенко,

кандидат педагогічних наук, в.о. доцента,
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ

У статті автор розглядає особливості освітнього середовища як засобу формування педагогічної майстерності майбутніх учителів. Сучасна освіта зосереджена на реалізації творчого потенціалу сучасного професіонала, формування його професійної компетентності, гуманістичної спрямованості, цінностей особистості та розвитку толерантного до них ставлення на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу.

Пріоритетний напрям сучасної освіти є головною умовою реалізації творчого потенціалу сучасного професіонала, формування його професійної компетентності, культури, самоствердження особистості як цілісної, освіченої, духовної, багатой, інтелектуально зрілої, ініціативної, відповідальної особистості.

Сьогодні у зв'язку зі зростанням вимог до освітньої та професійної підготовки молодого вчителя виникла необхідність здійснювати перехід до індивідуального підходу в навчанні, розвитку творчих здібностей майбутніх спеціалістів, спираючись на їх самостійну роботу, активні форми та методи навчання.

Мета статті – розглянути особливості освітнього середовища як основного засобу формування педагогічної майстерності майбутнього учителя.

У Законі України "Про загальну середню освіту" зазначається, що педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи.

Основне завдання вищих педагогічних навчальних закладів – підготувати студентів до майбутньої професійної діяльності. Така підготовка включає: оволодіння студентами необхідними базовими знаннями з певної кваліфікації, формування необхідних професійних знань, умінь і навичок та особистісних якостей характеру.

Проблема професійної підготовки майбутніх учителів була предметом дослідження багатьох учених (С. І. Архангельський, Є. С. Барбіна, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, О. М. Пехота, В. О. Сластьонін та ін.), зокрема досліджувались такі аспекти професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя, як: пошук шляхів і оптимальних методів професійного становлення вчителя в умовах вищої педагогічної освіти; педагогічні умови, засоби і шляхи формування творчої особистості вчителя; наявність здібностей особистості вчителя; розробка педагогічних технологій активізації процесу становлення майбутніх учителів; вивчення компонентів педагогічної майстерності майбутніх учителів тощо.

Педагогічна майстерність – це професійне вміння оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності, спрямувати їх на всебічний розвиток та удосконалення особистості, що забезпечує високу організацію педагогічного процесу, педагогічна майстерність у структурі особистості – це система, яка здатна до самоорганізації. Її головними компонентами є гуманістична спрямованість, професійна компетентність, здібності до педагогічної діяльності та педагогічна техніка [1: 34].

Важливим для нас є поняття гуманістична спрямованість, як складова педагогічної майстерності, тобто спрямованість педагога на суб'єкт навчання, на особистість кожної дитини.

В. О. Сухомлинський вважав, що серцевиною гуманізму вчителя є вміння викликати бажання вчитися і вчити так, щоб викликати бажання стати доброю людиною. Тому гуманістична спрямованість передбачає наявність у викладача такої установки, яка характеризується його готовністю бачити в кожному без винятку саме цікаву особистість.

Підготовка сучасного вчителя вимагає вдало організованої виховної роботи у вищій педагогічній школі, що може значною мірою сприяти ліквідації прогалин у системі шкільного виховання. Така робота повинна ґрунтуватися на цілісному виховному ідеалі, що органічно поєднує в собі цінності особистості, сім'янина, педагога, громадянина України як представника світової цивілізації. Ми схильні до думки І. А. Зязюна і Г. М. Сагач, які вважають, що ідеал українського національного виховання – це гармонійно і всебічно розвинена особа українця з інтелектуально-творчими, духовно-моральними цінностями [2: 21].

У цьому контексті особливого значення набувають відродження та закріплення не тільки таких рис студента, як компетентність, практичність, динамічність, інтелігентність, відповідальність, але й співчуття, вміння радіти за товариша, які стають перспективною лінією становлення сучасного фахівця соціальної сфери – соціального педагога.

У своєму дослідженні ми спираємося на погляди представників діяльнісного підходу І. Д. Беха, Л. С. Виготського, О. А. Леонт'єва, В. О. Сластьоніна та інших, які вважають, що педагогічна діяльність не тільки розвиває відповідні професійні здібності, вміння і навички, але й впливає на процес формування цінностей.

Оскільки особистість майбутнього вчителя зазнає не тільки формувального впливу зовнішнього середовища, а й різноманітності цілеспрямованих виховних дій, то відповідно змінюється і психічна структура гуманістичних цінностей, що відповідним чином відображається у діяльності й поведінці.

Передумовою професійного становлення вчителя є зростання його життєвої та професійної позиції. Життєвою позицією будемо вважати спосіб самовизначення особистості в житті, узагальнений на підставі її моральних цінностей, який відповідає її основним нахилам. Тому професійна позиція – це складна система цінностей, де установки, інтереси, світоглядні категорії і ставлення суб'єкта до моральних цінностей на єдиній основі регулюють практичну діяльність.

Включення особистості у професію, введення у професійну діяльність передбачає оволодіння теоретичними знаннями, найпоспідовніше це може бути досягнуто в ситуації практичної дії. Тому професійно-творча діяльність сприяє підвищенню мотивації до праці, розвитку інтелекту, максимальному розкритті здібностей студента [3: 245]. Розвиток духовних і моральних сил означає формування конструктивних здібностей, вільне вираження свого "Я" [4: 254]. Реалізація цього фактора залежить від трьох умов: вивчення й аналізу інтересів та потреб студентів; включення до таких видів діяльності, які найбільше відповідають здібностям студентів; забезпечення вільного вибору видів і форм діяльності.

Формування педагога творчого, ініціативного, самокритичного може бути здійснено лише тоді, коли майбутній учитель уже в роки навчання в педагогічному ВНЗ буде поставлений в умови, наближені до його практичної діяльності за допомогою активних методів навчання, що готують його до співпраці з учнями. Як свідчать дослідження І. А. Зязюна, Л. В. Кондрашової, Н. В. Кузьміної, Л. Ф. Спіріна, В. А. Семиченко, О. С. Березюк та ін., одним із таких ефективних методів є моделювання педагогічних ситуацій.

Існують численні спроби змодельовати емоційну сферу людини, однак не вдається констатувати особливих успіхів. Очевидно, це можна пояснити суб'єктивністю афективних явищ, у яких компонент переживання переважає над компонентом знання. Переживання як складова емоцій та почуттів, напевно, не досить добре піддається формалізації та не може розглядатися в межах інформаційних моделей.

Під моделюванням педагогічних ситуацій розуміємо процес утворення ситуацій-моделей, де реальні об'єкти замінені вигаданими, а взаємостосунки між учасниками ситуації штучно організовані, знаходяться під керівництвом педагога.

На думку І. А. Зязюна, кожна педагогічна ситуація може бути змодельована по-різному, проте ефект виховання буде безпосередньо залежати від знань педагога, його здібностей [5].

Ми пропонуємо виділити педагогічні ситуації першого, другого та третього рівня складності. Ситуації першого рівня передбачають аналіз рівня взаємодії учасників ситуації, визначення проблеми, оцінку діям учителя, перелік методів педагогічного впливу, які застосовує вчитель.

Ситуації другого рівня пропонують дати ґрунтовний аналіз з опорою на власний досвід, набуті знання, спланувати виховну подальшу дію в певній ситуації, розробити свою програму взаємодії вчителя та учнів у конкретній ситуації.

Ситуації третього рівня складності мають творчий характер та передбачають вільне володіння теоретичним матеріалом з проблеми, опорою на методи та засоби морального виховання, застосування нетрадиційних методів впливу на особистість учня, аналізу рівня сформованості моральних цінностей особистості, проектування процесу формування морально-ціннісної системи особистості тощо.

Таким чином, моделювання, створюючи певну проблему, заохочує швидке реагування та розв'язання її, тим самим формує певні особистісні та професійні якості студента, які допоможуть йому в подальшій шкільній роботі.

При розробці процесу моделювання педагогічної ситуації, ми ставили собі за мету дотримуватися особистісно-зорієнтованого підходу у вихованні, який передбачає суб'єкт-суб'єктні відносини між учасниками виховного процесу. Викладач як суб'єкт виховного процесу спрямовує свою діяльність на студентів, стимулює гуманістичну спрямованість, майбутню професійну діяльність, тому при моделюванні педагогічних ситуацій у студентів формується система гуманістичних цінностей, і вони виступають водночас об'єктами і суб'єктами виховного процесу.

Не менш важливим фактором становлення гуманістичної спрямованості особистості є педагогічна практика, яка, у свою чергу, також вимагає наявності суми теоретичних знань. Майбутні вчителі мають можливість реально уявити собі майбутню професію, засвоїти теоретичні знання з педагогіки, психології, без яких неможливий навчально-виховний процес у школі. Студент під час практики

повинен засвоїти комплекс умінь, серед яких ми виділяємо: соціально-аналітичні (вивчати та аналізувати літературу з проблеми виховання учнів, формувати мету гармонійного розвитку школярів відповідно до вимог школи та суспільства, вивчати вікові і психічні особливості учнів тощо); діагностико-перцептивні (аналізувати психологічні умови розвитку поведінки школярів, визначати методи розв'язання педагогічних ситуацій, інтереси, уподобання, здібності учнів; визначати рівень розвитку учнів, рівень сформованості морально-ціннісної системи; аналізувати поведінку школярів враховуючи педагогічну ситуацію та фактори, що на неї впливають, критично оцінювати особливості педагогічних ситуацій, володіти почуттями емпатії та рефлексії); конструктивно-проектувальні (передбачати форми і методи самоосвіти, самовиховання та саморозвитку; проектувати основні напрямки виховання учнів, моделювати виховні ситуації, можливі моделі поведінки учнів та способи впливу на них, оцінювати результати застосування методів моделювання педагогічних ситуацій, моделювати власну педагогічну діяльність, планувати нові педагогічні ситуації, навчити учнів знаходити розв'язки можливих ситуацій у майбутньому, конструювати систему різноманітних форм та методів організації виховання тощо); комунікативні (вміння вмотивовано обстоювати власну позицію і з повагою ставитися до суджень колег, враховувати множинність думок, знаходити індивідуальний підхід до дітей, встановлювати відносини з учнями в процесі різноманітних форм виховання, формувати систему цінностей у школярів, розбиратися в педагогічних ситуаціях та усувати їх гуманними засобами, обирати правильний тон і форму спілкування з дітьми, колегами, батьками); організаторські (організувати власну професійну діяльність, вдосконалення особистісних рис характеру, сприяти прагненню школярів до власного розвитку, вчити учнів регулювати поведінку, враховуючи особливості виховної ситуації тощо).

Для моделювання педагогічних ситуацій ми вибрали систему стимулювання, яка передбачала: оцінювання глибини теоретичних знань; вибір найдоцільніших рішень відповідно до ситуації; надання заохочувальних балів за активну участь у процесі розв'язання педагогічної ситуації; використання покарання за несумлінне ставлення до процесу розв'язання ситуації. Моделювання педагогічних ситуацій проходило у вигляді навчально-педагогічної гри, центр якої складала педагогічна ситуація. Моделюючи педагогічну ситуацію, учасники виховного процесу вже з перших хвилин відчувають мобілізацію інтелектуальних і моральних сил. У студентів виникає почуття відповідальності за "майбутні" дії учасників педагогічної ситуації.

Сучасний викладач вищого навчального закладу має конкретну мету – навчати студентів умінню здобувати знання, розвивати в них пізнавальну потребу вчитися та морально розвиватися. Діяльність викладача вищого навчального закладу, спрямована на організацію навчально-виховного процесу, нерідко позначається суб'єктивізмом: педагог діє, більше керуючись своїми почуттями, а не фактами педагогічної реальності. Така особливість свідчить про недостатню здатність викладачів критично аналізувати і своєчасно перебудовувати стосунки зі студентами, більш диференційовано підходити до вибору тих засобів, які б сприяли успішному виконанню виховних завдань.

Як варіант технології розв'язання педагогічних ситуацій можна використати "дерево рішень", яке допомагає студентам проаналізувати та краще зрозуміти розв'язання педагогічних ситуацій. Такий варіант технології моделювання педагогічних ситуацій дозволяє викладачу керувати процесом обговорення педагогічної ситуації, спрямовувати студентів у потрібне русло обговорення. Тим самим викладач не нав'язує свою точку зору, студенти самостійно визначають правильні шляхи рішення, відстоюють власну життєву та професійну позицію, свої переконання та погляди.

Формувати мотивацію студентів до гуманістичних цінностей можна різними засобами. Кожний засіб має найпродуктивнішу характеристику, якщо супроводжується добре організованим пізнавальним спілкуванням. Активізація виховної діяльності досягається через використання вчителем форми індивідуальної і групової роботи: кооперація, конфлікт і змагання. Важливим елементом моделювання педагогічних ситуацій є гра. Моделювання педагогічних ситуацій на основі ігрових методик на тренувальному етапі також відбувається під керівництвом викладача. Використання гри в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу завжди стикається з протиріччям: навчання та виховання є завжди процесами цілеспрямованими, а гра за своєю природою має невизначений результат. Тому завдання педагога при застосуванні гри у вихованні полягає у підпорядкуванні гри визначеній виховній меті.

Арсенал інтерактивних ігор досить великий, але найбільш поширеними з них є моделюючі. Учасники виховного процесу, за ігровою моделлю, перебувають в інших умовах, ніж у традиційному навчанні. Студенти отримують максимальну свободу інтелектуальної діяльності, яка обмежується лише визначеними правилами гри. Студенти самі обирають власну роль у грі, висуваючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну педагогічну ситуацію, шукають шляхи її розв'язання, беручи на себе відповідальність за обране рішення.

У процесі засвоєння навичок та вмінь розв'язання ситуацій студент розвиває в собі якості з орієнтацією на майбутнє — здатність і готовність до самовдосконалення. Отже, виховне завдання має

стати важливою складовою всього виховного процесу. Розв'язуючи ситуацію, студент використовує вищий рівень своєї розгорнутої розумової діяльності: прийоми аналізу, синтезу, узагальнення тощо. Відповідно й ті особистісні цінності, що формуються та розвиваються при цьому, функціонуватимуть у його свідомості як відповідні загальнозначущі поняття.

Таким чином, метод моделювання передбачає самостійне прийняття індивідом рішень. Це поступово стає звичкою, а згодом і потребою особистості. Оцінка власної поведінки на основі аналізу мотивів, що вплинули на рішення діяти саме таким чином, виховує здатність розмірковувати, спонукає до самоаналізу і підводить до самовиховання. А це є тією необхідною роботою над собою, яка закріплює виховні впливи, створює міцне підґрунтя для усвідомленої поведінки за будь-яких життєвих обставин педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Педагогічна майстерність. Підручник / За ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
2. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Навч.-метод. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
5. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії // Наук.-метод. посібник. – К.: МАУП. – 2000. – 312 с.

Матеріал надійшов до редакції 18.12. 2009 р.

Власенко О. Н. Развитие педагогического мастерства у будущих учителей средством моделирования педагогических ситуаций.

В статье автор раскрывает особенности образовательной среды как средства формирования педагогического мастерства будущих учителей. Современное образование сосредоточено на формировании гуманистической направленности, ценностей личности и развитие толерантного к ним отношения на основе субъект-субъектного взаимодействия участников образовательного процесса.

Vlasenko O. M. The Development of Future Teacher's Pedagogical Skills by Means of Situational Modeling.

The article deals with specific aspects of the humanistic educational environment as a means of forming professional skills of future teachers. Modern education is aimed at preserving humanistic values, and developing tolerant attitude to them, constructing the patterns of behavior, which characterize the system of interrelations between the subjects of educational processes.